

Konference *Company Towns of the Baťa Concern*

Praha, 24.–25. 3. 2011

Tématem rozvoje Baťova nadnárodního koncernu se v posledních letech zabývá stále více českých badatelů a badatelek. Po čtyřiceti letech ticha se tuzemská věda snaží smést ideologické nánosy, ale také dobové i současné adorace rodiny Baťů a výrobního systému jejich podniku, aby kriticky zhodnotila roli, již sehrál v průběhu 20. století v Československu a ve světě. I to si kladla za cíl konference, kterou s podporou Nadace Tomáše Bati uspořádaly společně Filosofický ústav AV ČR, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny FF OU a Katedra společenských věd VŠB. K této snaze ostatně v minulých letech přispělo např. sympozium *Utopie moderny: Zlín* (2009), či obsáhla putovní výstava *Modelové město moderny – Zlín* (2009–2010). Pohříchu se většina podobných aktivit zaměřuje především na Zlín samotný a jeho architektonicko-urbanistické řešení. Jednou z mála výjimek je kniha *Zrození Baťovy průmyslové metropole: Továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900–1938* (2009) Ondřeje Ševečka (FÚ AV ČR, v.v.i.). Ten se také s Martinem Jemelkou (VŠB-TU Ostrava) ujal organizace konference o továrních městech.

Rozvoj Baťových průmyslových podniků a k nim přináležejících měst nabízí zajímavé badatelské pole nejen pro historiky. Architekti a urbanisté zkoumají technologický pokrok i urbanistické koncepce baťovských měst, ekonomové systém produkce, sociologové jsou zaujati typem řízení společnosti, vztahem závodu k jeho zaměstnancům, každodenním životem atd. Tato rozmanitost se projevila také v obsahu téměř třiceti konferenčních referátů badatelů a badatelek z České republiky, Slovenska, Německa, Francie, Itálie, Chorvatska, Spojených států a Kanady.

Velký díl příspěvků byl věnován baťovské architektuře a urbanismu, jejich nesporné inovativní kvalitě i současnému sta-

vu. V úvodu konference Christoph Bernhardt (Leibniz-Institut für Regionalentwicklung und Strukturplanung) zasadil rozvoj Baťova koncernu a měst do širšího kontextu paternalistické tradice, jež znamenala rozvoj v oblasti poskytování služeb zaměstnancům průmyslových závodů včetně výstavby dělnického bydlení. Firemní města označil jako „municipalities in delay“, opožděná města, pro jejich problematický přechod od firemně zpravovaného sídla podléhajícího přímému řízení (koneckonců Baťa ve Zlíně nakonec držel ve svých rukou i otěže starostovské) k městu s autonomní občanskou společností. Příspěvek vyvolal diskusi mj. o rozdílech mezi továrními a industriálními městy, jejich roli v kapitalistickém a socialistickém systému i o jejich vnitřní diferenciaci související s typem průmyslu i místními vlastnickými vztahy.

V promluvách o společenské změně se často objevuje tendence uvažovat v obdobích či oddělených epochách – architektura a urbanismus jsou ovšem tím, co přetrvává a do určité míry ustavuje prostorové možnosti, i tím, co je „překonáváno“ a měněno v rámci ustavování nového řádu. Jednou z překvapivých architektonických kontinuit je i panelákový dům, jak ukázala Kimberly Elman Zarecor (Iowa State University). Ve své práci stopuje vznik této stavební formy ve zlínských raně poválečných ateliérech původně Baťových architektů Hynka Adamce a Bohumíra Kuly. Zarecor tedy panelákovou konstrukci zkoumá především jako výsledek, byť na světový vývoj napojených, nicméně specifických lokálních podmínek. Pozornost byla věnována také dalším významným osobám spojeným s baťovou výstavbou, např. nerealizovanému protektorátnímu projektu průmyslového města Jaroslava Fragnera v Kolíně (Michal Novotný, Národní technické muzeum) či vybraným projektům Vladimíra Karfíka (Karin Šrámková, Univerzita Karlova v Praze).

Dva z příspěvků se věnovaly indickému Batanagaru. Markéta Březovská (Bauhaus Kolleg, Bauhaus Dessau Foundation)

seznámila posluchače s výzkumem realizovaným v tomto městě, kde se v současnosti rozhoduje o budoucnosti obuvnického průmyslu a dochází k bourání starší baťovské výstavby. Věnovala pozornost tomu, jak práce v továrně zasahuje do soukromých životů dělníků, kteří si vedle zaměstnání přivydělávají právě šitím bot (často jako dodavatelé továrny). Domy, které jim svým zázemím umožňovaly provozovat tuto činnost, však mizí a otázkou zůstává budoucnost města: Plánované přejmenování Batanagaru na Calcutta Riverside je spojeno s plánem na jeho celkové přebudování v luxusní rezidenční a komerční centrum. Jak upozornil Ian Petrie (University of Pennsylvania), ukazuje se zde více než kde jinde nutnost zkoumat působení Baťova koncernu nejen v konsenzuálním duchu, ale také v zaměření na to, jaké společenské konflikty tento modernistický projekt vyvolával – konkrétně se jej Petrie ve svém příspěvku pokusil umístit nejen do kontextu dělnických sporů, ale také do souvislosti antikolonialistického nacionalismu či konfliktu mezi náboženskými skupinami. To je kontext pro české prostředí netypický.

Zájem se soustředil také na další firemní satelity: Baťovany (SK) představila Oľga Kvasnicová (Štátny archív v Nitre), Boro-vo (HR) a Baťovany (SK) komparovala Mária Topolčanská (Slovenská akadémia vied) spolu s Ines Ambruš (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske), Elisabeth van Meer (College of Charleston) hovořila o Batadorpu (NL), Martin Jemelka (VŠB-TU Ostrava) o hornoslezském Ottmuthu (dnes Otmet, Krapkowice, PL). Významný prostor patřil také koloniím severoamerickým, např. Belcampu (Eric J. Jenkins, The Catholic University of America) či kanadské Batawě (Deborah Woodman, Algoma University). Srovnání organizačního modelu Baťových podniků s industriálními městy italského podnikatele Olivettiho byly věnovány příspěvky Patrizie Bonifazio (Politecnico di Milano) a Kláry Eliášové (Univerzita Palackého v Olomouci).

Deskriptivní charakter řady přednášek byl vyvážen příspěvky vedenými z kritických pozic. Anne Sudrow (Zentrum für Zeithistorische Forschung, Potsdam) nabídla silnou kritiku rozpínavosti koncernu, bohužel její přednáška neobsahovala žádná konkrétní data, a byla tak spíše vyjádřením kritického stanoviska. Z tohoto hlediska zajímavější byla francouzská zkušenost, kterou zprostředkoval Florent Le Bot (Ecole Normale Supérieure de Cachan): Poukázal na některé prostředky mocenského boje v oblasti hospodářské politiky, jež měly zastavit Baťovu kolonizaci francouzského obuvnického trhu.

Kritiku konzervativně paternalistického diskurzu přítomného v raných fázích organizace továrny a města pak přednesli Martin Marek (Filozofická fakulta MU) a Vít Strobach (Filozofická fakulta UK). Zaměřili se na techniky „vytváření“ ideálního zaměstnance firmy, které mimo jiné vyžadovalo silnou disciplinaci i dohled nad pracovním i soukromým životem dělníků a jejich rodin. Upozorňovali na „přeznačování“ některých potenciálně konfliktních situací v sociálním poli. Oficiální doktrína o pospolitosti fungující v rámci továrny byla podporována mimo jiné označováním zaměstnanců a dělníků jako „rodiny“ či „spolupracovníků“. Tak, jak byla ve Zlíně standardizována, typizována a normalizována architektura (jak ukázala ve svém informačně bohatém příspěvku Ladislava Horňáková z Krajské galerie výtvarných umění ve Zlíně), byly do určité míry standardní i požadavky na ideálního pracovníka. Příspěvek Marka a Strobacha upozornil na další z významných badatelských deficitů: V obraze vývoje satelitních měst i samotného Zlína stále chybí dostatečné informace o tom, jak svět koncernu prožívali a chápali lidé pracující a žijící v jeho továrnách a jeho domech. Každodennímu životu soudobých obyvatel zlínských domků byl věnován příspěvek Barbory Vackové a Lucie Galčanové (IVRIS, Fakulta sociálních studií MU) založený na hloubkových

rozhovorech s jejich současnými majiteli. Překvapivě jsme se nesetkaly s historickými prezentacemi, které by využívaly např. techniku *oral history*; o životech jednotlivců a rodin měst v období jejich největšího rozkvětu toho víme stále velmi málo.

Je zjevné, že setkání badatelů a badatelek mnoha oborů odhalilo pestrost, kterou se může toto téma prezentovat. Na druhou stranu ale nutno přiznat, že se tato pestrost nese v jednom barevném tónu: Snímky baťovských měst z různých koutů světa připomínaly, že přes všechnu rozdílnost byla standardizace výrobních postupů i výstavby jedním z hlavních znaků celého systému. Jakoby se v těchto opakovaných obrazech jiných a přece stejných míst odrážely provokativní otázky, které s sebou studium zlínského a baťovského fenoménu přináší: Kde se stýkají hranice osobní svobody a disciplinujícího řádu nutného pro efektivní fungování průmyslového podniku? Je do posledního detailu naplánované město městem, nebo jen dělnickým sídlištěm? Kde je hranice mezi paternalismem a nadvládou?

Lucie Galčanová, Barbora Vacková

Konference *Změny způsobu života a jejich sociokulturní souvislosti* Olomouc, 3.–4. listopadu 2011

Ve dnech 3. a 4. listopadu 2011 pořádala Katedra sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci konferenci *Změny způsobu života a jejich sociokulturní souvislosti*.

Konference byla zahájena jednáním v plénu. V úvodním referátu „Změny způsobu života a jejich sociokulturní souvislosti“ poukázala *Helena Kubátová* z Katedry sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci na různé možnosti vymezení a definování životního způsobu a subjektu způsobu života. Věnovala se také vymezení sociokulturních rámců a podmínek způsobu života

a promluvila o některých metodologických přístupech při zkoumání způsobu života. Hlavní referát přednesl čestný host konference *Miloslav Petrusek* z FSV UK v Praze. Ve svém příspěvku s názvem „Životní styl v době ‚tekuté modernity‘ jako poznaná nutnost“ mluvil o způsobu života ve zjitřené době, o nutnosti moderního člověka mít životní styl a o zahlcenosti světa hlukem, světlem, barvami, pachy, vůněmi a dotyky. Moderní člověk přestává vnímat přirozenou vůni, ztrácí potřebu intimity a studu. Ztráta ticha je začátkem konce, neboť ticho je předpokladem kontemplace a myšlení. *Jiří Šafr* a *Věra Patočková* ze Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., ve svém příspěvku „Proměny trávení volného času v české společnosti v uplynulých třiceti letech“ nemluvili jen o trendech trávení volného času, ale zaměřili se také na odpověď na otázku, zda v české společnosti dochází k individualizaci životních stylů, nebo stále existuje vazba životních stylů na sociální status. *Markéta Sedláčková* ze stejného pracoviště v příspěvku s názvem „Proměny důvěry ve společnosti“ srovnávala pojetí důvěry Niklase Luhmanna, Anthonyho Giddense a Adama B. Seligmana. Všichni tři autoři rozlišují dvě formy důvěry. Důvěru ve smyslu osobní důvěry ve vztazích mezi lidmi („trust“) a důvěru v instituce a abstraktní systémy („confidence“). Osobní důvěra s sebou vždy nese riziko zklamání poté, co se otevře jeden člověk druhému, ovšem za své rozhodnutí důvěřovat nese plnou odpovědnost. Neosobní důvěra v instituce se od osobní důvěry liší, protože se týká spolehlutí se na fungování systému, přičemž důsledky nenese jednotlivec, ale abstraktní systém. *Markéta Sedláčková* pak ukázala, že v postmoderní době stoupá také poptávka po důvěře. Postmoderní společnost nás tlačí k tomu, abychom důvěřovali i systémům, stejně jako si důvěřujeme v osobních vztazích – a tudíž nesli za rozhodnutí systému (osobní) odpovědnost. *Jadwiga Śanderová* z Institutu sociálních studií FSV UK